

Отримано: 12 серпня 2019 р.

Прорецензовано: 19 серпня 2019 р.

Прийнято до друку: 24 серпня 2019 р.

e-mail: gnatluda@ukr.net

DOI: 10.25264/2311-5149-2019-14(42)-33-37

Гнатишин Л. Б. Діагностика доданої вартості продукції фермерських господарств. Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: науковий журнал. Острог: Вид-во НаУОА, вересень 2019. № 14(42). С. 33–37.

УДК: 336.226.322:338.439

JEL-класифікація: M 21

Гнатишин Людмила Богданівна,*доктор економічних наук, доцент кафедри обліку та оподаткування,
Львівський національний аграрний університет*

ДІАГНОСТИКА ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ ПРОДУКЦІЇ ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВ

Для визначення резервів посилення конкурентних переваг фермерських господарств запропоновано використовувати аналітичний інструмент «ланцюг цінностей». Він дає змогу інтерпретувати виробничий потенціал як основу ланцюга цінностей, який створює додану вартість. Застосовуючи цей інструмент, встановлено, що для структурних показників доданої вартості фермерських господарств властиві перекося, які через недосконалу галузеву структуру у великих фермерських господарствах проявляються в нівелюванні соціально важливого елемента – оплати праці – та превалюванні комерційної складової – прибутку. Засобом збільшення доданої вартості та способом покращення конкурентної переваги сімейних фермерських господарств України є процес валоризації продукції на засадах інноваційної діяльності.

Ключові слова: фермерські господарства, додана вартість, діагностика, конкурентна перевага, ланцюг цінностей.

Гнатишин Людмила Богданівна,*доктор экономических наук, доцент кафедры учета и налогообложения,
Львовский национальный аграрный университет*

ДІАГНОСТИКА ДОБАВЛЕННОЙ СТОИМОСТИ ПРОДУКЦИИ ФЕРМЕРСКИХ ХОЗЯЙСТВ

Для определения резервов усиления конкурентных преимуществ фермерских хозяйств предложено использовать аналитический инструмент «цепь ценностей». Он позволяет интерпретировать производственный потенциал как основу цепи ценностей, которая создает добавленную стоимость. Применяя этот инструмент, установлено, что для структурных показателей добавленной стоимости фермерских хозяйств свойственны перекося, которые из-за несовершенной отраслевой структуры в больших фермерских хозяйствах проявляются в нивелировании социально важного элемента – оплаты труда – и превалировании коммерческой составляющей – прибыли. Средством увеличения добавленной стоимости и способом улучшения конкурентного преимущества семейных фермерских хозяйств Украины является процесс валоризации продукции на основе инновационной деятельности.

Ключевые слова: фермерские хозяйства, добавленная стоимость, диагностика, конкурентное преимущество, цепь ценностей.

Liudmyla Hnatyshyn,*Doctor of Sciences in Economics, Associate Professor at the Department of Account and Taxation,
Lviv national agrarian university*

DIAGNOSTICS OF THE ADDED VALUE OF PRODUCTS OF FARMING ENTERPRISES

Farming enterprises are interested to study the issue of added value for possible higher benefits of their products sales, and thus, more earnings. The research sets the aim to define theoretical fundamentals and outline the methods to make diagnostics of the added value of products, produced by farming enterprises. To determine reserves for improvement of competitive advantages of farming enterprises the paper proposes to use an analytical instrument, called a "value chain". The instrument helps to interpret production potential as a basis for the chain of values, which creates the added value. While applying the instrument, the research reveals that the structural indicators of the added value of farming enterprises demonstrate distortions, which are manifested in neutralization of a socially important element, i.e. labor payment, and in prevailing of a commercial constituent, i.e. profit. It is forced by inappropriate branch structure of large agricultural enterprises. Consequently, efficiency of the added value according to its reproductive capacity is higher at large farming enterprises, and according to the social focus – at family farms. It means that large farming enterprises have better reproductive capabilities and higher competitive advantages. At family farming enterprises of Ukraine, the added value can be increased and competitive advantage can be improved by means of valorization of their products basing on innovative activity. Such approach secures production focus on narrow markets and on specific needs of some individuals. It also creates preconditions for modernization, economic growth and improvement of competitive capacity of farming enterprises.

Key words: farm, added value, diagnostics, competitive advantage, value chain.

Постановка проблеми. Для багатьох фермерських господарств виправданою є організація переробки і реалізації виробленої продукції власними зусиллями, тобто валоризація готової продукції до такого стану, який забезпечує конкурентні переваги [3, с. 263–264]. Пропозиція продукції із вищою доданою вартістю є особливим напрямом не лише підвищення конкурентоспроможності, а й відтворення виробничого потенціалу малоземельних фермерських господарств [2, с. 278]. Лише в таких випадках фермерські господарства можуть диктувати закупівельні ціни, обсяги поставленої продукції, терміни, стандарти тощо. У підсумку більшість сукупного прибутку, який одержують на всіх стадіях виробничого процесу, залишається у них. Відтак важливим аналітичним інструментом діагностики конкурентних переваг фермерського господарства є концепція «ланцюга створення вартості», яку запропонував Майкл Портер для глибшого розуміння процесів, що відбуваються всередині будь-якого підприємства [5, с. 178–179]. Усе вище зазначене обумовлює актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Ключовим елементом нашого дослідження є індикатор додана вартість (*ДВ*), який передбачає такі складові: амортизацію необоротних активів (*A*), заробітну плату найманих працівників (*ЗП*), прибуток (*П*) і специфічні витрати (*B_c*) – у нашому випадку орендну плату за землю. Додану вартість продукції фермерських господарств визначаємо за формулою:

$$ДВ = A + ЗП + СВ + П + B_c$$

Ланцюг цінностей фермерського господарства – це процес створення цінності (вартості) товару, набір видів економічної діяльності, що часто виходить за межі внутрішнього виробництва, і містить сукупність матеріальних та нематеріальних витрат, що формують основну і додану вартість. Ланцюг цінностей є сучасним ефективним інструментом оцінки конкурентоспроможності на мікрорівні, а також інструментом виявлення потенційних джерел створення вищої цінності для споживачів [7]. Науковці стверджують, що кількість перехідних етапів у ланцюгах цінностей за останні півстоліття значно змінив характер глобальної економіки та помітно вплинув на країни світу [4, с. 70]. Супермаркети намагаються контролювати весь процес виробництва, разом з вирощуванням і збиранням сільськогосподарської продукції, для забезпечення відповідності харчових продуктів стандартам якості та безпеки впродовж усього вартісного ланцюга. Теорія логістичних ланцюгів доводить, що той, хто управляє ланцюгом, диктує пропорції розподілу доданої вартості між ланками ланцюга [6, с. 362]. Сучасні тлумачення доданої вартості зводяться до визнання її як вартості проданого продукту за вирахуванням вартості матеріалів, що були придбані й використані для його виробництва [1]. Тобто це різниця між вартістю сільськогосподарської продукції, яку створило фермерське господарство, і вартістю, яку створили інші виробники в попередніх циклах виробництва.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є обґрунтування теоретичних основ та розробка науково-методичних підходів щодо діагностики доданої вартості продукції з метою виявлення резервів посилення конкурентних переваг фермерських господарств.

Виклад основного матеріалу. Додана вартість є внутрішнім ресурсом фермерського господарства, а також цінним аналітичним показником для діагностики конкурентних переваг як окремих фермерських господарств, так і їх груп, у нашому випадку за ознакою розміру землекористування. Ключовими функціями доданої вартості у секторі фермерських господарств є соціальна та комерційна. Доданої вартості має вистачити для того, щоб розрахуватись із персоналом, який брав участь у її створенні, та забезпечити відтворення. Зауважимо, що показник доданої вартості, котрий максимально враховує економічні інтереси фермерських господарств у контексті виявлення кокурентних переваг, в оцінці економічної діяльності цих суб'єктів аграрного підприємництва не використовують. Традиційно основним показником для оцінки ефективності виробництва фермерських господарств на мікро- та макрорівні є прибуток.

Відомо, що для малоземельних ферм характерні малі партії сільськогосподарської продукції, що впливає на нижчу рентабельність їхньої діяльності. Але основна мотивація праці фермера – навіть не отримання прибутку, а утримання сім'ї, що значно відповідальніше. Тому незначні обсяги продукції, яку пропонує на ринок дрібний фермер, повинні мати ознаки конкурентоспроможності та вищої доданої вартості.

Традиційний підхід бачення доданої вартості визначає її збільшення переробкою сільськогосподарської продукції за допомогою виробничої інфраструктури, зокрема консервування, пакування, сортування тощо. Але на кожному етапі технологічного процесу, окрім збільшення доданої вартості, невід'ємним також є збільшення матеріальних витрат, які в певний момент нівелюють збільшену частку доданої вартості. Окрім того, облаштування виробничої інфраструктури потребує капітальних інвестицій, а у фермерів із цим, як відомо, проблеми. Тому фермерські господарства можуть збільшувати додану вартість пропозицією на ринок продукції з унікальними характеристиками, які вони могли б забезпечити із найменшими матеріальними витратами. До таких властивостей, насамперед, належать натуральність та свіжість продукції, високі харчові якості чи ознаки нішової приналежності. На ринках, де споживач

має високі доходи, таку продукцію цінують, тим паче, якщо є змога довше зберігати її свіжість, вітамінність, натуральність. Первинна роль цінового ланцюга полягає саме в донесенні цих споживчих якостей і переваг. Саме тому фермерське господарство, яке працює за правилом «просто вчасно», у процесі виробництва сільськогосподарської продукції, її фасування та постачання насправді додає вартості своєму продукту стосовно споживача. Для фермера із низьким рівнем матеріально-технічної бази це виграшний варіант, оскільки впровадження такого порядку забезпечить, по суті, безвитратний спосіб відтворення виробничого потенціалу.

Отже, додана вартість – показник багатофункційний, тому логіка наукового дослідження вказує на доцільність діагностики доданої вартості як на етапі її формування, так і використання. Серед переліку індикаторів для оцінки доданої вартості фермерських господарств релевантними є частка доданої вартості у виробництві продукції фермерськими господарствами та рівень відтворювальної рентабельності продукції фермерських господарств.

Частка доданої вартості у випуску продукції дає змогу досить об'єктивно оцінити рівень вертикальної інтеграції в різних за розмірами фермерських господарствах. Значення запропонованого індикатора визначають як у відсотках, так і у коефіцієнтах, та воно перебуває у діапазоні від 0 до 1, де 1 становить максимально можливий рівень вертикальної інтегрованості на мікрорівні. Натомість рентабельність доданої вартості вказує, яку її частину становить прибуток. Із рис. 1 бачимо, що графіки досліджуваних індикаторів накладені та розвернуті в бік середніх та великих за розміром фермерських господарств – від 20 до 500 і більше гектарів. Це означає, що крупні фермерські господарства, які поступово набувають ознак корпоративного сектору, демонструють комерційну спрямованість свого агробізнесу – їх активність проявляється у постійному прагненні максимізувати прибуток.

Отож групи середніх та великих фермерських господарств у доданій вартості вбачають переважно прибуток, до того ж вони часто ідентифікують ці два поняття. Для самозайнятого фермера, навпаки, важливіший дохід на працю: у них частка прибутку у структурі доданої вартості набагато менша – від 13,2 % у мікрогосподарствах до 42,0 % у сімейних фермах. У цьому авпекті важливою є співпраця великих і малих фермерських господарств у межах однієї сільської громади. Це є гарним прикладом не лише партнерських стосунків, а й консолідованого прагнення розвитку сільських територій. Великі і малі фермерські господарства можуть об'єднуватись у кооперативи, наприклад, із розробки м'яса. За сприяння держави і органів місцевого самоврядування кооперативи можуть будувати цехи, де фермери – члени кооперативу – будуть отримувати послуги із розробки м'яса та його вакуумної упаковки тощо.

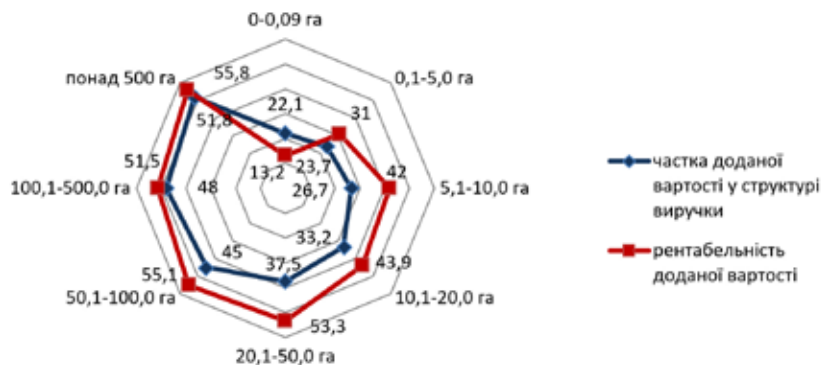

Рис. 1. Структурні індикатори доданої вартості продукції фермерських господарств України, згрупованих за площею ріллі 2017 року, %

Джерело: розраховано і побудовано за зведеними даними статистичної форми 2-ферм «Основні показники господарської діяльності фермерського господарства, малого підприємства у сільському господарстві».

Рівень відтворювальної рентабельності доданої вартості продукції фермерських господарств ілюструє резерви збільшення доданої вартості, віддзеркалює ефективність використання виробничого потенціалу для відтворення, а також є індикатором рівня конкурентоспроможності. Він визначає обсяг доданої вартості, що припадає на одиницю витрат на виробництво продукції та послуг фермерських господарств.

Так, рис. 2 засвідчує, що рівень цього індикатора вищий у фермерських господарствах із площею ріллі понад 500 га. Отже, великотоварні фермерські господарства краще наділені відтворювальними можливостями через превалювання комерційного вектора (прибутку) у конфігурації доданої вартості. Подальші розрахунки доводять, що рівень трудомісткості (відношення суми оплати праці до розміру доданої вартості) чітко вказує на превалювання соціального вектора доданої вартості у невеликих фермерських господарствах, що використовують до 50 га ріллі. Тож винятково великі фермерські господарства мають

кращу здатність генерувати вищу додану вартість, зазвичай за рахунок максимізації прибутку. Ця здатність – особлива ознака виробничого потенціалу і разом із його ресурсною частиною забезпечує вищий рівень конкурентоспроможності продукції та адекватний перебіг відтворювального процесу. Натомість людський чинник у великих фермерських господарствах практично позбавлений шансів на відтворення.

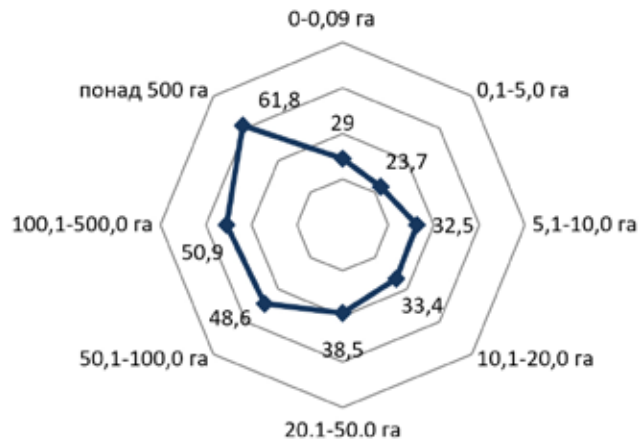
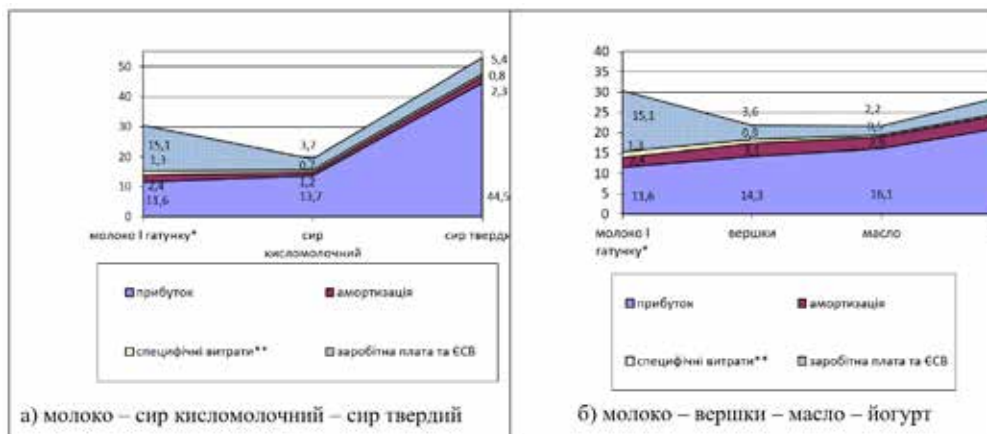

Рис. 2. Рівень відтворювальної рентабельності доданої вартості продукції фермерських господарств, згрупованих за площею ріллі 2017 року, %

Джерело: розраховано і побудовано за зведеними даними статистичної форми 2-ферм «Основні показники господарської діяльності фермерського господарства, малого підприємства у сільському господарстві».

Діагностику доданої вартості в ланцюгах цінностей виробництва молочної продукції також розглянемо з позиції трансформації матеріальних витрат і проміжних продуктів у продукцію кінцевого споживання. Із рис. 3 бачимо, що в певній технологічній точці (якщо йдеться про переробку молока) відбувається розподіл на кілька видів продукції. Далі кожен вид молочної продукції просувається на ринок, створюючи власний ланцюг цінностей. Означений напрямок у рамках нашого дослідження дасть змогу виявити види молочної продукції, за допомогою доданої вартості яких можна контролювати та координувати конкурентну перевагу. Здорожчання енергоносіїв, матеріалів та послуг для тваринництва є однією з причин меншої частки прибутку на етапі виробництва молока у фермерському господарстві. У продукції переробки молока комерційний вектор доданої вартості зростає через надання готовій продукції, особливо твердим сирам, унікальних конкурентоспроможних якостей. Вертикальна інтеграція, власна роздрібна торгівля забезпечують один з основних чинників формування доданої вартості – свіжість продукції.

* свій початок кожен із двох зображених цінових ланцюгів бере у фермерському господарстві «Агротем», а продовжується у приватній сироварні «Джерсей»;

** для молока специфічними витратами є орендна плата за земельні паї, для молочної продукції – плата за ветеринарний експертний висновок.

Рис. 3. Формування доданої вартості у ланцюгах цінностей виробництва молочної продукції у фермерському господарстві «Агротем» та приватній сироварні «Джерсей», у середньому за 2017 р., %

Джерело: розраховано і побудовано за даними бухгалтерського обліку фермерського господарства «Агротем» та інформації, наданої приватною сироварнею «Джерсей».

Висновки. Здійснена діагностика за індикаторами ефективності формування доданої вартості продукції фермерських господарств підтверджує, що великі фермерські господарства мають кращі відтворювальні можливості завдяки превалуванню комерційного вектора у конфігурації доданої вартості. Розподіл серед груп фермерських господарств значень індикатора трудомісткості доданої вартості вказує на перевагу соціального вектора доданої вартості в сімейних фермах. То ж інструментом впливу на покращення фінансового стану та підвищення конкурентної переваги сімейного фермерства має бути процес, спрямований на валоризацію високоякісних харчових продуктів за допомогою вертикальної інтеграції, інноваційних технологій та мінімізації кількості стадій обробки продукції, яку виробили фермери.

Література:

1. Contemporary Encyclopedia (2017). URL: <http://enc-dic.com/word/d/Dobavlenneya-stoimost-23022.html>
2. Lypchuk V., Hnatyshyn L. Konkurencyjność gospodarstw farmerskich w gospodarce rolnej Ukrainy. *Ekonomia-Technika-Zarządzanie*. XI Sympozjum Wydziału Zarządzania i Modelowania Komputerowego. Kielce, 2014. S. 276–282.
3. Гнатишин Л. Б. Виробничий потенціал фермерських господарств: монографія. Львів: Сполом, 2018. 404 с.
4. Коваленко О. В. Соціальні та комерційні вектори формування конфігурації доданої вартості у продовольчому комплексі. *Продовольчі ресурси. Економічні науки*. 2014. № 3. С. 74–80.
5. Лыпчук В. В., Гнатышин Л. Б. Диагностика воспроизводства потенциала в управлении фермерских хозяйств Украины. *MOTROL. Commission of Motorization and Energetics in agriculture*. 2014. Vol. 16. № 4. P. 173–180.
6. Модернизация предприятий в цепочках добавленной стоимости [Авдашева С. Б., Буданов И. А., Голикова В. В., Яковлев А. А.]. *Экономический журнал ВШЭ*. 2005. № 3. С. 361–377.
7. Ревуцька Н. В., Гришкова О. О. Дослідження ланцюга створення цінності на підприємстві. URL: <http://Conference.SPKNEU.ORG>.